

Tudomány és történet – Sajnovics János *Demonstratio*járól és annak koppenhágai kiadásának magyar fordításáról. (*A koppenhágai Demonstratio. Sajnovics János: Bizonyítás: A magyar és a lapp nyelv azonos. 1770. A koppenhágai kiadás hasonmása magyar kiadással*, Constantinovitsné Vladár Zsuzsa fordítása tanulmányokkal, különféle mutatókkal, szerk. Szij Enikő, Budapest, Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezete, 2021 [Bibliotheca Regulyana, 7].)

Mindig örömteli, amikor egy tudománytörténeti szempontból jelentős, ám nehezen hozzáférhető munka új, modern kiadása lát napvilágot, ráadásul magyar nyelven. Úgyhogy mindenekelőtt gratulálni kell a fordítónak és a szerkesztőnek. Jómagam inkább a *Demonstratio* rajongója, semmint szakértője vagyok. De miért is lehet rajongani a *Demonstratio*ért, egy 250 éves, nyelvtudományos szakmunkáért?

Sajnovics János *Demonstratio*ja szűkebb értelemben a nyelvtudomány kimagasló, korát módszerében messze meghaladó munka, így értelemszerűen a nyelvtudomány és annak történetírása foglalkozott vele a legtöbbet. Igaz ez még akkor is, ha tudjuk, hogy eredményeiben felemás – pl. etimológiáinak jelentős része ma már nem elfogadott –, viszont módszerében és szemléletében újszerű, a mai napig adekvát: a történeti összehasonlító nyelvtudomány alapjait találjuk meg a műben.

Mindezeket túl a *Demonstratio* egészen egyedi mű – hatásában, utóéletében, születésének körülményeiben, ami vonatkozik mind a térre (hol született meg), mind az időre (mikor született meg). Ha a Vénusz nem akkor, 1769-ben vonul el a Nap előtt, akkor nem kérdéses, hogy ebben a formában ilyen munka nem jöhetett volna létre, még talán hasonló sem. Ha az említett csillagászati esemény, melynek okán a két jezsuita csillagász, Sajnovics János és Hell Miksa elindult Lappföldre, akár csak pár évtizeddel korábban (vagy éppenséggel később) következik be, akkor szinte egészen bizonyosan nem. Hiszen csak a 18. század első felében kezdenek el igazán csordogálni azok az információk, amelyek alapján felmerült a tudományos igény, hogy szét kéne nézni északon, mert állítólag van ott valamiféle „rokon”, másfelől a 18. század végén, a 19. század első évtizedeiben az érdeklődés már más irányba mutatott, és a tudományelméleti keretek is megváltoztak. Olyan „apróságokról”, amelyek Sajnovics és Hell életkörülményeire is hatással voltak, nem is beszélve, hogy az expedíció után pár évvel megszűnt a jezsuita rend...

Hatásáról, utóéletéről rengeteg írás született, talán a *Demonstratio* az a nyelvtudományos mű, amely leginkább kilépett a nyelvtudomány diskurzusából, és vált fontos hivatkozási pontjává több tudományterületnek is, illetve a magyar nyelveredet diskurzusának. Gyakran még úgy is, hogy egyébként sokan nem olvasták azok közül sem, akik hivatkoztak/hivatkoznak rá. Mondhatni, egyfajta szakrális tárgyává vált a finnugristikának – és a finnugor rokonsággal egyet nem értő vagy ellenző irányzatoknak is. Ugyanis hiányosságait szeretik ma is felhánytorgatni. Így például Angela Marcantonio is foglalkozott vele,¹ vagy idézhető az egyik alternatív őstörténeti könyvesbolt weboldalán az ajánló, mely csupán egyetlen mondat volt: „az utolsó szög a finnugrizmus koporsójába”. Ez is azt mutatja, hogy már nagyon kellett egy új kiadás. A recepciónak e régóta tartó kettőssége a mai napig létezik, ugyanúgy, ahogy a magyar nyelv eredete körüli, nem feltétlenül (csak) tudományos keretek között folytatott viták is.

Nem gondolom, hogy sok eredeti, új gondolatot lehet megfogalmazni a *Demonstratio* új kiadásával kapcsolatban, ez nem is céлом. Inkább arra szeretnék rámutatni, hogy az új kiadást ne egyetlen örömteli *pillanatként* éljük meg, hanem egy folyamat részeként, amely a magyar nyelv rokonságának kutatását jelenti, szűkebben pedig magának a *Demonstratio* utóéletének különböző szakaszait jelöli ki és határozza meg. Vagyis e kiadás kapcsán nem lehet nem szólni a korábbi kiadásokról, és azok jelentőségéről. Tehát jelen munkát legalább háromféleképpen lehet értékelni (1., 2., és 3. pont lentebb):

¹ MARCANTONIO, Angela, *The role of János Sajnovics in comparative linguistics: a critical review = Myths and Facts in Uralistics, Fenno-Ugristica*, ed. Piret Klesment, Tartu, University of Tartu, 2004, 151–169.

1. magának a *Demonstratio* jelentőségének tükrében,
2. a *Demonstratio* kiadásairól, különös tekintettel a magyar nyelvű kiadásokra, és azok hatására,
3. és természetesen a koppenhágai kiadás jelentősége tükrében.

Am mindenekelőtt arra a kérdésre próbálok meg válaszolni, hogy miért és kinek fontos a *Demonstratio*, mi indokolja az új kiadást. Ki olvassa ma egyáltalán a *Demonstratiót*, egy több mint 250 éve kiadott nyelvtudományos munkát?

Ha valaki szeretne elmélyülni a finnugor nyelvtudomány, tágabb értelemben a magyar nyelvhasználat történetében, és/vagy megérteni a kortárs és 20. századi alternatív nyelvrokonítási kísérleteinek, motivációjának történeti hátterét, abban erős hiányérzet alakulhat ki, ha csupán a kézikönyveket, tudománytörténeti összefoglalókat olvassa (kevés kivételként Hegedűs József munkái² említhetők).

Olvasva a finnugrisztikai, tudománytörténeti tankönyveket, kézikönyveket, az a kép alakulhat ki az érdeklődő olvasóban, hogy az északi, finnugor nyelvrokonságunk egyszer csak úgy „idepottyant”, szinte minden előzmény nélkül az 1770-es évek elején, egy olyan rokonság, amelyről azelőtt még csak sejtelmünk sem volt, illetve olyan alapon megjelenített rokonság (vagyis amelyben a nyelv is szerepet kap), melynek *alapja* nem tartozott az identitást meghatározó elemek közé. A tudománytörténet ezt természetesen veszi, és inkább azon lepődik meg – legalábbis gyakran erre helyezik a hangsúlyt –, hogy Barcsay Ábrahám és a testőrírók gúny és megvetés tárgyává tették az elméletet, amelyet Sajnovics János és Hell Miksa „hozott haza” Dániából. Ez a tudománytörténet-írás jellegéből adódóan persze csak a leegyszerűsített felszín volt. Ha igazán meg akarjuk érteni, hogy mi és miért történt a 18–19. század fordulóján a magyar nyelv kérdése és eredete kapcsán, ami egyáltalán nem egyszerű feladat, akkor egyfelől szaktanulmányokat kell olvasni, viszont nemcsak nyelvtudományos munkákat, hanem tudományfilozófiai, irodalomtörténeti, történettudományos, irodalmi munkákat is. De még inkább az eredeti forrásszövegeket kell elolvasni. Ezért érdemes olvasni Dugonics András *Etelkáját*, és ezért érdemes olvasni Sajnovics János *Demonstratióját* is.

Azt a *Demonstratiót*, melynek teljes címe azt jelenti, hogy a magyar és a lapp nyelv „azonos”. A hangos-zajos utóélet számos oka közül ki lehet emelni az „azonos” szó szerepét, és annak konnotációját, valamint a rokonság definíciójának korabeli értelmezését és mai szemmel nézve: homályosságát. 1770-ben a nyelv mint etnikai-kulturális identitáselem még nem volt jellemző, a nyelven keresztül történő rokonítás értelmezése még nem maradhatott meg a nyelvrokonság szintjén: ha a nyelvünk rokon (vagyis „azonos”), akkor minden más tekintetben is rokonoknak kell lennünk, az embertani tulajdonságoktól kezdve az életmódon át az „erkölcsi tulajdonságokig” (mindezt legpontosabban Bessenyei György fogalmazta meg 1804-ben *Magyarországnak törvényes állása* című munkájában). Ez pedig sokakból – így Bessenyeiből is – ellenérzést váltott ki. Kellott még pár évtized, hogy eljussunk oda, hogy a nyelvek azonossága csupán távoli nyelvrokonságot jelentsen. (Ezt ugyan egyébként Sajnovics is kifejti munkájában, főleg a nagyszombati kiadásban.)

A dán király udvar a jezsuita Hell Miksát, Mária Terézia csillagászatát kérte fel, hogy Vardó szigetén figyelje meg a ritka csillagászati jelenséget, ahogy a Vénusz elvonul a Nap előtt 1769-ben. Az expedícióra Hell magával vitte rendtársát, Sajnovics Jánost. Az utazás remek lehetőséget biztosított, hogy a csillagászati munka mellett más jellegű tudományos munkát is végezzenek. A számos természet- és társadalomtudományi kutatási terv közül a lapp (számi) és a magyar nyelv összehasonlítása valósult meg. A munka eredménye kötet formájában jelent meg, az első kiadás 1770-ben Koppenhágában, a második, bővített kiadás 1771-ben Nagyszombatban. Noha már korábban felmerült, hogy a magyar nép/nyelv valamiféle rokonságban lehet északi népekkel/nyelvekkel, például a finnekkal, és erről már

² HEGEDŰS JÓZSEF, *A magyar nyelv összehasonlításának kezdetei az egykorú európai nyelvtudomány tükrében*, Bp., Akadémiai 1966 (Nyelvtudományi Értekezések, 56); UŐ, *Hiedelem és valóság*, Bp., Akadémiai 2001.

elérhetőek voltak különböző anyagok, szójegyzékek, mint például Strahlenberg 1730-ban közzétett munkája³, amelyben szinte az összes finnugor nyelv egy táblázatban szerepel. A *Demonstratio* az a munka, melynek révén a hazai értelmiség szembesül ezzel az új, a krónikás hagyományoknak (elsősre ránézésre) ellentmondó irányzattal. Amiben Sajnovics munkája meghaladta a korábbi munkákat, az egyfelől annak magas színvonala, amely előrevetíti azt a módszert, amely a későbbiekben a nyelvhasználat elsődleges eszköze lesz, másfelől „meghaladta” abban a tekintetben is, hogy ez az a munka, melynek révén az északi rokonság eszméje kilép a szűk tudományos élet kereteiből, és a korábbinál szélesebb csoportok diskurzusának témájává válik – magyarán szólva ténylegesen megjelenik a „finnugor rokonság eszméje”. A *Demonstratio*nak számos olyan értéke van, amely már önmagában fontos munkává teszi azt. Ilyen például a *Halotti beszéd* egyik első közlése a nagyszombati kiadásban, továbbá pontos képet kaphatunk arról, hogy a korabeli tudósok milyen források alapján tudtak képet alkotni. A legfontosabb azonban annak a természettudományos módszernek az alkalmazása, amelyet Vladár Zsuzsa is bemutat a most ismertetett kötetben, illetve annak a felismerése, hogy szavak hasonlítása mellett a grammatika összevetése legalább annyira fontos és elengedhetetlen. S noha a grammatikai (főleg a morfológiai) összehasonlítás már megjelenik korábban, az Sajnovics munkájában válik következetes módszertani eszközzé, s válhatott a mű a történeti összehasonlító nyelvészet közvetlen előfutárává.

A kötet – és most csak a koppenhágai kiadásról szólunk – 11 fejezetből áll, melyet megelőz a mottó és ajánlás, illetve követ egy Utószó, melyben a szerző más kutatók megerősítő véleményét mutatja be a magyar–lapp rokonságról. Az 1. és 2. fejezetben az azonosság fogalmát magyarázza meg Sajnovics, melynek lényege, hogy bár e két nyelv beszélői kölcsönösen nem érthetik egymást, lehetett olyan idő, amikor azonos nyelvet beszéltek. Ez az „azonosság” azonban a létező és elérhető írásos források alapján nem állapítható meg, hanem a kiejtésnek, a szóbeliségnek van különös jelentősége (3. fejezet). Ezért fontos megfelelő és egymásnak megfeleltethető helyesírás kidolgozása (4. és 5. fejezet). A 6. és 7. fejezet a nyelvjárásközti különbségekről és annak jelentőségéről szól. A 8. fejezet tartalmazza 150 szó magyar–lapp összevetését. Az utolsó három fejezet pedig nagyrészt a grammatikai jelenségeket vizsgálja: névszóragozás, melléknevek fokozása, kicsinyítőképzők és számnévek (9), névmások, valamint az affixumok rendszere, azok felépítése (birtokos személyragozás, igeragozás, határozói végződések, elöljárók, 10. fejezet), végül az igeragozás és igeidők (11. fejezet).

A Demonstratio jelentősége

A *Demonstratio* jelentőségéről rengetegen írtak már, és még mindig lehet új szempontokat találni. Nem véletlen, hogy az egyetemes nyelvtudománytörténet-írás is mindig megemlíti ezt a könyvet, ilyen például a legutóbbi években Campbell⁴ és Klein⁵ munkája. E munkák is rámutatnak arra, hogy még mindig lehet újat mondani a *Demonstratio* jelentőségéről: Campbell legutóbb azt emeli ki⁶, hogy a nyelvészeti terepmunkát és a történeti összehasonlító módszert először Sajnovics kombinálta.

³ STRAHLENBERG, Philipp Johann von, *Das Nord- und Östliche Theil von Europa und Asia*. Stockholm, 1730, Szeged, Szegedi József Attila Tudományegyetem, 1975 (Studia Uralo-altaica, 8).

⁴ CAMPBELL, Lyle, *Language documentation and historical linguistics = Language contact and change in the Americas, Studies in honor of Marianne Mithun*, eds. Andrea L. Berez-Kroeker, Diane M. Hintz, Carmen Jany, Amsterdam and Philadelphia, John Benjamins, 2016 (Studies in Language Companion Series, 173), 247–272. DOI: 10.1075/slcs.173.11cam

⁵ *Handbook of comparative and historical Indo-European linguistics*, eds. Jared Klein, Joseph Brian, Fritz Matthias = *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft*, 41,1, Berlin, Boston, De Gruyter Mouton, 2017.

⁶ CAMPBELL 2016, i. m. 252.

Ennek felismeréséhez pedig az kellett, hogy az elmúlt mintegy 30 évben a dokumentációs nyelvészet önálló diszciplínává vált, saját módszerekkel, elméletkerettel – miközben persze elsősorban az empirikus jelleg dominál ma is. Így jutottunk el annak felismerésig, hogy nemcsak a történeti összehasonlító nyelvészet alapjait találjuk Sajnovicsnál, hanem ez tekinthető az első komoly nyelvészeti terepmunkának, annak viszonylag jól rekonstruálható módszertanával együtt (erről nemrég írtam részletesebben⁷).

A Demonstratio új kiadásának és a magyar fordításnak a jelentősége

Köztudott, hogy a *Demonstratio*nak közel 200 évig nem volt modern kiadása, és ez a recepciótörténeten is látszik: a 20. század közepéig lényegében ugyanazokat – az egyébként nagyon értékes – szekunder forrásokat használta a tudománytörténet (pl. Hám Sándor vagy Kisbán Emil munkáját)⁸, amelyek a 19. század végén, illetve a 20. század első felében születtek. Aztán a 200. évforduló közeledtével valami megváltozott. Rövid időn belül a *Demonstratio*nak két kiadása is napvilágot látott: 1968-ban a bloomingtoni egyetem *Uralic and Altaic* sorozatában faksimile kiadásban újra közzétette a *Demonstratio* nagyszombati kiadását, amelyhez Thomas Sebeok írt bevezető tanulmányt, majd 1970-ben megjelent Monika Ehlerst német fordítása. Ha végignéznénk, hogy az 50., 100., 150. évfordulók környékén miért *nem* adták ki újra a *Demonstratiót*, annak bizonyára több okát is feltételezhetjük, ebből egyet érdemes kiemelni: a latin nyelvű tudományosságot. A latin nyelv ismerete még sokáig fennmaradt, a latinnyelv-tudás hozzátartozott a bölcsész tudományossághoz, és nehéz megmondani, hogy mikorra vált egy szűk tudós réteg privilégiumává, az azonban bizonyos, hogy az 1980-as években ennek már erős jelei voltak. Már ez önmagában szükségessé tette a magyar nyelvű, jegyzetekkel ellátott fordítás elkészítését.

A 200. évforduló és az azt követő években újra megnőtt az érdeklődés a *Demonstratio* és Sajnovics János, valamint Hell Miksa tevékenysége iránt. Ezt – az említett két kiadás mellett – olyan munkák is jelzik, mint Lakó György rövid monográfiája,⁹ de talán még jelentősebb Éder Zoltán mítoszromboló munkája 1976-ból.¹⁰ Ám ezek szekunder források, az első hazai kiadás még váratott magára. Erre egészen az 1990-es évek elejéig kellett várni, noha a munkálatok már a nyolcvanas években megkezdődtek. Ha jól tudom, a magyar fordítás és kiadás ötlete Szij Enikőtől származik, aki rátalált Vladár Zsuzsára, és az együttműködésükből nem egy kötet, hanem kötetek születtek.¹¹

⁷ SZEVERÉNYI, Sándor, *Sajnovics, the responsible fieldworker = Uralic studies, languages, and researchers*, Proceedings of the 5th Mikola Conference ed. Szeverényi, Sándor, Szeged, University of Szeged, Department of Altaic Studies, University of Szeged Department of Finno-Ugrian Philology, 2021, 55–70.

⁸ HÁM Sándor, *Sajnovics János élete és Demonstratioja*, Esztergom, 1889; KISBÁN Emil, *Tordai és kálói Sajnovics János, 1733–1785*, Debrecen, [s. n.], Csáthy, 1942.

⁹ LAKÓ György, *Sajnovics János*, Bp., Akadémiai, 1973.

¹⁰ ÉDER Zoltán, *Újabb szempontok a „Demonstratio” hazai fogadtatásának kérdéséhez = Uő, Túl a Duna-tájon [Beyond the Danube region]*, Bp., Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 1999/1976, 47–61 (első megjelenés: *Beiträge zum IV. Internationalen Finnougristen kongress II*, Napoli, Istituto Universitario Orientale, 1975, 3–21.)

¹¹ GYARMATHI Sámuel, *Affinitas, A magyar nyelv grammatikailag bizonyított rokonsága a finn eredetű nyelvekkel* (ford. Constantinovitsné Vladár Zsuzsa, Koszorús István, szerk. Szij Enikő, Bp., Tinta, 1999 [Bibliotheca Regulyana, 3]) című művének kiadása – nem sokkal a *Demonstratio* után – ebbe a sorba illeszkedik.

Először Sajnovics János naplója jelent meg 1990-ben,¹² majd 1994-ben a *Demonstratio* első magyar nyelvű kiadása,¹³ mégpedig a bővebb, kiegészített nagyszombati kiadás.

Ez azt mutatja, hogy az elmúlt 50 évben nemhogy lanyhult volna az érdeklődés a *Demonstratio* iránt, hanem éppen ellenkezőleg, egyre több Sajnovicssal és Hell-lel kapcsolatos kutatás, írás vagy éppen szépirodalmi mű jelent meg, nem kis részben a fordításkötet kiadásának a hatására. Külön ki kell emelni Vladár Zsuzsa tanulmányait,¹⁴ és mindenképpen meg kell említeni Kontler László és Per Pippin Aspaas nevét is,¹⁵ akik Hell és Sajnovics expedícióját egészen széles, korábban nem tárgyalt kontextusba helyezték, az utóbbi időben pedig Kelemen Ivett¹⁶ foglalkozott a *Demonstratió*val, elsősorban Porsanger és Knud Leem szerepével. Noha az 1990-es években nem volt kerek évforduló, és a magyar nyelvű kiadásnak nem is feltétlenül közvetlen hatása, de ahogy az 1970-es években, úgy az 1990-es években is születtek olyan munkák, amelyek a Sajnovics-recepciót alapvetően befolyásolták – még ha ezek viszonylag lassan is jelentek meg a tudományos diskurzusban. Ilyen Domokos Péter *Szkitiától Lappóniáig* című monográfiájának vonatkozó részei,¹⁷ de különösen fontos Békés Vera *Hiányzó paradigma* című kötete¹⁸ – és akkor még nem beszéltünk Bíró Ferenc¹⁹ vagy S. Varga Pál²⁰ irodalom- és eszmetörténeti megközelítésű tanulmányairól.

A koppenhágai kiadás jelentősége

A *Demonstratio* új kiadásával kapcsolatban a legfontosabb kérdés: mi a jelentősége a koppenhágai változat magyar nyelvű kiadásának? A válasz részben benne rejlik a korábban elmondottakban: merjünk továbbra is primer szövegekhez nyúlni, olvasni eredetiben (még ha nem is eredeti nyelven). Ennek fontossága soha nem szorulhat háttérbe, még akkor sem, ha egyébként napjaink publikációs kényszerében kötődtek a kutatók, akik tudománymetriai csodaszámokat hajkurásznak – ahogy ma mondani szoktuk, ma mindenki ír, de alig van, aki olvas. Ha többek által hozzáférhető nyelven és formában tesszük közé a *Demonstratiót*, akkor azt érzük el, hogy több szem fogja látni, és több

¹² Sajnovics János naplója, 1768–1769–1770, ford. Deák András, szerk. Szij Enikő, Bp., ELTE, 1990 (Bibliotheca Regulyana, 1).

¹³ Sajnovics János, *Demonstratio* [az 1770-es nagyszombati kiadás magyar fordítása], ford. C. Vladár Zsuzsa, szerk. Szij Enikő, Bp., ELTE, 1994 (Bibliotheca Regulyana, 2).

¹⁴ C. VLADÁR, Zsuzsa, *Sajnovics's Demonstratio and Gyarmathi's Affinitas, Terminology and methodology = Acta Linguistica Hungarica*, 55(2008), 1–2, 145–182; C. VLADÁR Zsuzsa, *Valójában ki a szerzője a Demonstratióknak? = Magyar Nyelv*, 112(2016), 316–324, DOI: 10.18349/Magyar-Nyelv.2016.3.316; C. VLADÁR Zsuzsa, *Hell mint nyelvész, a Kar-jelia etimológia és a kínai hasonlítás példája = A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei IX*, szerk. Forgács Tamás, Németh Miklós, Sinkovics Balázs, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, 2017, 337–350.

¹⁵ Vö. ASPAAS, Per Pippin, *Maximilianus Hell (1720–1792) and the Eighteenth-Century Transits of Venus*. PhD Dissertation, Tromsø, University of Tromsø, 2012; ASPAAS, Per Pippin, KONTLER, László, *Maximilian Hell (1720–1792) and the Ends of Jesuit Science in Enlightenment Europe = Jesuit Studies*, Leiden, Boston, Brill, 2019 (Modernity through the Prism of Jesuit History, 27).

¹⁶ KELEMEN, Ivett, *The life and work of the Saami theologian and linguist: Anders Porsanger = Uralic studies...* 2021, i. m. 71–79.

¹⁷ DOMOKOS Péter, *Szkitiától Lappóniáig*, Bp., Universitas, 1998.

¹⁸ BÉKÉS Vera, *A hiányzó paradigma*, Debrecen, Latin Betűk, 1997.

¹⁹ BÍRÓ Ferenc, *A legnagyobb pennaháború, Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés*, Bp., Argumentum, 2010.

²⁰ S. VARGA Pál, *A nemzeti költészet csarnokai, A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*, Bp., Balassi, 2005.

szem többet lát alapon olyan dolgokat is észrevehetünk, amelyeket nem biztos, hogy észrevesz az, aki a saját perspektívájából, szűkebb szakterületén kutatva keres új dolgokat. A koppenhágai kiadással most ugyanaz megadatik azok számára, akik nem tudják „eredetiben” olvasni ezeket a munkákat, mint majd’ 30 évvel ezelőtt a nagyszombati kiadással. Még úgy is, hogy a két kiadás összehasonlításával már foglalkozott korábban Hám Sándor is, majd Kontler László és Per Pippin Aspaas. És természetesen maga a fordító, Vladár Zsuzsa, aki már korábban közzétett egy tanulmányt a *Demonstratio* szerzőségével kapcsolatban,²¹ hogy csak a legfontosabbakat említsük. Ez utóbbi írásának újabb változata helyet kapott a most ismertetett kötetben is, melyben ugyanis szerepel két fontos tanulmány, egy Szij Enikő szerkesztőtől, egy C. Vladár Zsuzsától, amelyek tovább pontosítják a (két) mű megszületésének körülményeit, s legfőképpen a két változat viszonyát. A *Demonstratio* magyar fordítása, majd az eredeti faksimile munka előtt részletesen bemutatják a szerzők a két kiadás közötti eltéréseket az eredeti latin nyelvű forrásokban és azok magyar fordításában. A kötet végén a *Demonstratio* két kiadásában szereplő személyek és művek bemutatását találja az olvasó, amely szintén megkönnyítik a 18. századi nyelvveredek-kutatások iránt érdeklődő, abban elmélyedni kívánó olvasó dolgát. Végül irodalomjegyzék, névmutató, a két tudósról elnevezett kisbolygók említése szerepel a kötetben. A bevezető tanulmányok – főleg „A könyvről, amelyet most az olvasó kézbe vesz” alfejezet (37–39) – kiemelik az új kiadás jelentőségét, ezek közül a legfontosabb, amely tudománytörténeti szempontból is érdekes, hogy a külföldi szakirodalom inkább hivatkozza a koppenhágai kiadást, külföldön ez az ismertebb, míg itthon inkább az átdolgozott, nagyszombati kiadást használták/használgák. Mindkettő érthető: már az első, az 1770-es évek elején megjelent reflexiók, kritikák a koppenhágai változat alapján készültek, míg a nagyszombati kiadásba olyan részek kerültek, amelyek a magyar tudománytörténet szempontjából kiemelten fontosak (pl. a *Halotti beszéd* első közlése). A másik nagyon fontos felismerés, hogy az első kiadásban jobban felismerhető a természettudományos szemlélet – hiszen a munkálatokban részt vevő mindkét kutató elsősorban természettudós volt. „Sajnovics a nyelvhasználatban is a matematikai eljárásait és kategóriáit alkalmazta.” (45), ahogy írja Vladár, és ez a mű szerkezetét is megmagyarázza: „csak jó 100 évvel a *Demonstratio* után általánossá vált” modellt (IMRAD) alkalmazta Sajnovics.

A *Demonstratio* nem egy önmagában, hanem folyamatában olvasásra érdemes munka, amelyhez minden új kiadás, új tanulmány hozzátesz valamit. A magyar nyelvstudománytörténet-írás, és főleg nyelvhasználatstörténet-írás, kitett magáért az elmúlt 20–30 évben, mind forráskiadás szempontjából, mind elemző munkák tekintetében, ha csupán a 18–19. század fordulóját nézzük, akkor is. És ebben Szij Enikőnek és C. Vladár Zsuzsának elévülhetetlen szerepe van.

Végezetül nem lehet nem megemlíteni az igényes nyomdai kivitelezést, a Pytheas Könyvmanufaktúra munkáját. „Fizikailag” is jó kézbe venni a kötetet.

SZEVERÉNYI SÁNDOR

²¹ C. VLADÁR 2016, i. m.